

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 5, p. 37-44, October 2012

**ANADOLU KÜLTÜRÜNDE BİR SANAT YAPITININ ÜRETİM
SÜRECİNDE SOYUTLAYICI BİR SORUN OLARAK
MODERNLİK**

*MODERNITY AS A PROBLEM IN PRODUCTION PROSESS OF AN ART WORK IN
ANATOLIAN CULTURE*

Prof. Dr. Sedat CERECİ

Batman Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Arş. Gör. Olgun ATAMER

Batman Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Arş. Gör. Murat BAYAZİT

Batman Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Abstract

Art was also changed in past as all life components. People have lived in rural before Industrial Revolution and produced art as a component of their lives and as a functional instrument. Technical changes and political changes and cultural changes influenced art and form and content of art changed too. Modern style which emerged via contemporary technics and approaches brought a new character for art. Spiritual approach of art was formed in contemporary conditions and according to someone content and role of art changed in negative and were narrowed. Art that was one of a main component of practical life in Anatolia in where many societies have lived during thousands years jamed in narrow areas and art fell in a danger to change a plain consumable.

Key Words: Art, Anatolia, modernity, tradition, technology.

Öz

Sanat da, tüm diğer yaşam unsurları gibi tarihsel süreç içinde gelişmiş, dönüşmüştür. Sanayi Devrimi öncesinde kırsal alanlarda geleneksel yapı içinde yaşayan insanların, toplumsal yaşamın bir parçası ve yaşamın işlevsel ögesi olarak ürettikleri sanat yapıtları, teknik gelişmeler, siyasal, ekonomik ve kültürel değişimlerle biçim ve anlayış değiştirmiş; sanatın biçimi ve içeriği de değişmiştir. Yeni akım ve tekniklerle ortaya çıkan modern biçim, insanların yaşamlarına, düşüncelerine, üretimlerine olduğu gibi, sanata da yeni bir nitelik kazandırmıştır. Sanatın düşünsel yaklaşımı modern çağın koşullarına göre biçimlenirken, içeriği ve rolü konusunda da kimilerine göre olumsuz dönüşümler olmuş sanatın alanı daralmıştır. On binlerce yıldır değişik toplumların yaşadığı Anadolu'da da, yaşamın basat bir unsuru olan ve doğrudan yaşamın pratiğinin içinde yer alan sanat üretimleri, modern yaşamla birlikte daha dar alanlara çekilmiş, yaklaşımlar sığlaşmış; sanat basit bir tüketim malzemesine dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sanat, Anadolu, modernlik, gelenek, teknoloji.

Giriş

Sanatın, insandan türeyen insancıl niteliği ve sanat için temel materyalleri üreten halk kültürü, dünyadaki siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşüme koşut olarak değişmekte; özellikle karmaşık kent yaşamında sanat bazen, yaşamın pratiğinden ve halk bilincinden soyutlanmış olarak dar alanlara çekilmektedir. Bu da, sanatın tüm insanları kapsayan insancıl ve yapıcı iletilerinin herkes tarafından paylaşılamaması sorununu gündeme getirmektedir (Goldwater ve d'Harmoncourt, 1949, 45). Sanat, paylaşıldıkça ve anlaşılıldıkça anlamını bulan ve insanlığa katkıda bulunan bir uğraştır.

Geleneksel kültürde yaşam pratiği içinde üretilip, yaşamın bir parçasına dönüşen sanatsal üretimlerin, modernleşmenin getirdiği dönüşümlerle yaşamdan uzaklaşarak sanat niteliğini yitirmesi bir sorun olarak görülmektedir. Bu çalışmada söz konusu üretimlerin, yaşamın pratiğinden uzaklaşmasının nedenleri araştırılarak modernleşme süreciyle birlikte yaşama katılan yeni sanat anlayışının niteliği ve yaşamsal rolü tartışılmaktadır. Kilim, çini, porselen tabaklar, mimari, ahşap oymacılığı, çömlek, motifler, kapı tokmakları, gümüşler, aynalar, saatler, giysiler, bastonlar, takılar, cam işleri, kaligrafi, iç dekorasyon, çeşmeler örneklerinden yola çıkılarak, geleneksel sanat ve modern sanatın niteliği irdelenmiş ve toplumsal rolü araştırılmıştır.

Geleneksel Anadolu kültürünün sanat değeri taşıyan yaşamsal unsurları, üretim süreçleri dikkate alınarak değerlendirilmiş, söz konusu unsurların yaşama katkıları ve sanatsal değerleri evrensel sanatın ölçütleri kullanılarak tartışılmıştır. Bununla birlikte modernleşme kavramı yaşamı dönüştürme bağlamında ele alınarak yaşamın niteliğini değiştirici ve sanat kavramını dönüştürücü etkileriyle sorgulanmıştır. Modernleşmeye koşut olarak gelişen küreselleşme biçimi de değerlendirilmiş, sanata yeni yaklaşımlar getiren etkenler irdelenmiştir.

Anadolu'da yapılan araştırmalar, binlerce yıl boyunca Anadolu'da yaşayan toplumların yüksek uygarlıklar kapsamında nitelikli sanat yapıtları ürettiklerini, sanatın Anadolu'da günlük yaşamın bir parçası olarak insanların belleklerinde yer aldığını göstermiştir (Mellink, 1991, 151). Bazen dinsel bir kabartma, bazen şarap içmek için kullanılan metal bir

kadeh, bazen bronz bir kemer, bazen bir kilim motifi, bazen bir evin tavan kaplamasındaki ahşap oymalar, bazen bir kaşık sapındaki işlemler olarak karşımıza çıkan sanat üretimi, Anadolu halkının yaşamla bütünleştiği eylem olmuştur.

Sanayi Devrimi'nden sonra tüm dünyada yaygınlaşan kırsal alanlardan kentlere göç, teknoloji kullanımının artması, günlük yaşamdaki unsurların yenilenmesiyle oluşan modern yaşam, sanatın yapısını ve sanat yaklaşımını da, değiştirmiş, sanatın üretildiği ve kullanıldığı alanların yaşam alanlarından uzaklaşarak sınırlı alanlara çekilmesi söz konusu olmuştur. Geleneksel Anadolu kültüründe doğrudan yaşamın içinde üretilip kullanılan sanat yapıtları da modernliğin temel biçem olduğu kentsel yaşamda atölyeler ve galerilerin duvarlarından öteye geçmekte zorlanmıştır (Bek, 2008, 125).

20. yüzyıla kadar çoğunluğu kırsal alanlarda, çiftçilik yaparak yaşayan Anadolu halkı, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentlere göçmeye başlamış, göçle birlikte Anadolu'da yaşam biçim ve karakter değiştirmiş, yeni, kuşaklar daha çok teknolojiyle donanmış modern yaşam biçiminde yetişmiştir. Geleneksel değerlerin geri planda kalarak maddi değerlerin daha ön plana çıktığı kent yaşamı, ekonomiden bilime, yeme kültüründen sanata yeni biçimleri de beraberinde getirmiştir (Simmel, 2003, 34). Maddi donanımlar açısından kırsaldan daha yoğun olan modern kent yaşamı, duygusal değerlerin yerine maddi olanları yerleştirirken, yaşam alanlarının sanat unsurlarıyla bezenmesi geleneğini de dönüştürmüştür.

Sanatın Yaşamsal Rolü

Sanat, binlerce yıl boyunca insan yaşamının doğal bir parçası ve yaşamın akışının heyecan verici enerjisi olarak yerini almıştır. Michelangelo, Leonardo da Vinci gibi örneklerde açık bir şekilde görüldüğü gibi, özgür düşünceyle ortaya çıkan sanat, özgür düşüncenin de somut biçimde insanlara aktarılmasını, düşüncenin ve düşünceye dayalı üretimlerin kapsamının genişlemesini sağlamaktadır (Cereci, 2008, 79). Herhangi bir ilk düşünceyle başlayan sanat çalışmaları ve sanatsal üretim, düşüncenin değişik boyutlarda gelişmesinin ve yaşamın farklı alanlarındaki konuların değerlendirilmesinin yollarını açmaktadır.

Sanat, bir yandan insanların içinde yaşarken kendilerini mutlu hissedebilecekleri evler tasarlarırken, bir yandan da onların beyinlerinde etkileyici tasarımlar yapabilme yetisi kazandırma çabası taşımaktadır. Bu anlamda sanat, bir bakıma insana güzel yaşamının araçlarını sunarken, bir bakıma da güzel yaşamının ipuçlarını vererek güzel dünyaları kendileri kurma olanağı sağlamaktadır. Tüm bunların yanı sıra, sanatın insan beyninde oluşturduğu devindirici güç ve işlevsellik, insanda öğrenmeyi kolaylaştırıcı etkiler yaratmaktadır. Sanatın insanla olan tüm ilişkilerinde ve etkilerinde, onun yaşam üzerindeki doğrudan yönlendirici egemenliği görülmektedir.

Çoğu zaman, hissettiklerini ve düşündüklerini sıradan sözcüklerle anlatamayan insanlar için bir anlatım dili olan sanat, içinde barındırdığı geniş gizem coğrafyası nedeniyle dolaylı anlatımlar ve taşlamalar için de en elverişli araçtır (Tormey ve Tormey, 1983, 185). Pek çok kişi, insanların kullandıkları konuşma dili ile anlatmak istediklerini anlatamadığı veya anlaşılamayacağını düşündüğü için; bazen de düşünce ve düşüncesindeki birikimi rastgele aktarmak yerine daha çekici kılmak amacıyla gizeme bürüyerek anlatmak için sanata yönelmektedir.

Anadolulu mutasavvıf Mevlana Celalaeddin Rumi'nin Mesnevisi'nde anlattığı bir sivrisinekle Süleyman'ın öyküsündeki incelik doğrudan bir sanat yapıtı tadı verirken,

sivrisineğin Süleyman ile konuşmasında kullandığı sözler de edebiyat derslerine konu olabilecek niteliktedir (Mevlana, 2009, 324). Mevlana'nın hikayesi kurmaca bir üretim de olsa, içindeki iletiler doğrudan yaşamın gerçekleriyle ilintilidir. Klasik sanat, materyallerini yaşamın gerçekliğinden almakta, gerçekleri hayallerle süslemektedir. Geleneksel sanat her durumda yaşamla doğrudan ilintili ve yaşamın akışını belirleyecek ölçüde etkindir.

Anadolu'da Sanat

Otuzun üzerinde uygarlığa ev sahipliği yapan Anadolu, coğrafi konumu ve kültürel birikimi nedeniyle uygarlıkların başat üretimleri olan yetkin sanat yapıtlarının da ortaya çıktığı alan olmuştur (Biancofiore, 1959, 283). Kültürlerin birbirlerinden alışveriş yaparak ve esinlenerek geliştirdikleri uygarlıklarla her yanı dev bir sanat atölyesine dönüşen Anadolu'da yaşayan halklar, sanatı yaşam biçimine dönüştürerek, yaşamlarının her alanında sanata yer vermişlerdir.

İlk çağlardan bu yana yerleşimlerin mekânı olan Anadolu, kişisel çabalar kadar yönetimlerin ve toplumsal örgütlenmelerin de katıldığı sanat üretimleri yapmıştır. Anadolu'nun hemen her yeri, değişik uygarlıkların özgün kimlikleriyle ürettiği sanat yapıtlarıyla doludur. Hitit kabartmalarından Bizans dinsel süslemelerine, Selçuklu'nun geometrik işlemlerine kadar sayısız sanat yapıtı Anadolu'nun tarihini de süslemektedir (Rogers, 1969, 141).

Anadolu'daki sanat yapıtlarına bakıldığında, burada yaşayan halkların karakterleri ve kimlikleri konusunda bilgiler edinmek olasıdır. Her toplum, coğrafi, iklimsel, ekonomik, siyasi etkiler de dikkate alınarak ürettiği sanat yapıtlarına özgün kültürel etkilerini mutlaka yansıtmıştır (Wasserman, 1967, 16). Bireylerin olduğu kadar toplumların da kendilerini anlatımları için en elverişli araçlardan bir olan sanat, ait olduğu toplumu her yönüyle içeren verilerle oluşmaktadır.

Halkın içinde yaşadığı evlerin mimarisinden evlerinde kullandığı kilimlere, bastonları süsleyen ahşap işlemlerden halkın dilindeki ezgilere kadar Anadolu sanatı, doğrudan toplum yaşamından beslenmekte ve yansımaktadır. Anadolu'da üretilmiş sanat yapıtları, Anadolu'nun tarihsel mirasından esinlenmiş, seçkinlik kaygısından uzak, kırsal duruluk ve duyarlılıkla ortaya çıkmış üretimlerdir (Kelley, 1947, 20). Bin yıllara yayılan Anadolu sanatının kalıcılığı ve etkileyciliği de insancıl duruluğundan kaynaklanmaktadır.

Her yöresinde farklı bir uygarlığın gelişip yayıldığı Anadolu, kamusal alanlardan sivil yapılara, akropollerinden nekropollerine kadar her alanda sanat duyarlılığının görülebildiği bir coğrafyadır. Anadolu halkı, beşik oymalarından mezar taşı işlemlerine, giysi motiflerinden hayvanları için kullandığı semerlere kadar yaşamın her boyutundaki üretimlerini sanat yapıtlarına dönüştürmüştür (Roosevelt, 2006, 87). Sanatın insan için anlamı ve önemi, günlük yaşamda oynadığı rolle kendini göstermektedir.

Modern Sanat

İlk insanlardan bu yana yaşamın pratiği içinde yer alan sanat, teknik gelişmelerle birlikte yol almış, bir yandan teknolojinin olanaklarından yararlanırken bir yandan da teknolojinin değiştirdiği yaşamı anlatma aracı olarak çağdaş motifleri kullanmıştır (London, 2001, 98). Dünya üzerindeki değişimle birlikte sanatın toplumsal ve yaşamsal rolü de değişmiş, doğrudan yaşamın içinde üretilip yaşamın pratiği içinde yerini alan sanat üretimleri, modern koşullarla birlikte yaşamın içinden uzaklaşmış, atölyelerde üretilerek galerilerde ve özel salonlarda sergilenmeye başlanmıştır.

Yeryüzünde yaşanan gelişmeler pek çok yeniliği de beraberinde getirmiş, yaşanan gelişmelerle modernlik kavramı doğal olarak gündeme girmiştir. Modernlik, dönüşen dünya

içinde yaşamı kolaylaştıran teknolojiyle bütünleşmiş, insanlar yeni koşullara koşut olarak eskisinden farklı yaşam biçimleri benimsemişlerdir (Suga, 2006, 150). Yenilik anlamında da kullanılan modernlik bir süre sonra bir yaşam biçiminin adı olmuştur.

Sanat, geleneksel yöntemlerle elle yapıldığında da, işleri kolaylaştırıp biraz daha kusursuzlaştırmak için makineler kullanıldığında da insanda uyarıcı, yapıcı, güzelleştirici etkiler bırakmakta, ancak makine kullanılarak üretilen sanat yapıtlarında mekanik izler hissedilmektedir. Her durumda sanat, gerçekle olan bağına ortaya koymakta, insanlara, gerçekliğe dair iletilerini aktarmaktadır.

Sanayi Devrimi'nin ardından pek çok tekniği ve yeniliği de içine alarak gelişen modern biçem, sanatın modern koşullar ve materyallerle üretilmesi sonucunu da beraberinde getirirken; sanata bakışı ve sanatın yer aldığı alanları da değiştirmiştir (Bayazit ve Cereci, 2012, 6). Kırsal alanlardan çıkıp kentsel alanlarda yerleşen insanlar arasında yayılan modern yaşam, yoğun kent yaşamı içinde daha az zaman ayrılabilen, daha küçük alanlarda uğraşılan bir sanat yaklaşımını doğurmuştur.

Modernleşme kaygısıyla, küreselleşme akımının ilkelerini uygulayan toplumlar daha fazla tüketime yönelerek sanatı da bir tüketim malzemesine dönüştürebilmektedir. Büyük ölçüde ekonomik temel üzerine kurulan küreselleşme sistematiği, sanatla uğraşan ve ilgilenenler için de ilkeler getirmekte, sanat, sanatçı ve sanat üretimleri için özel mekânlar, malzemeler ve yaklaşımlar tasarlamaktadır (Johnston ve Laxer, 2003, 79). Bu kapsamda geleneksel desenler sayısal aygıtlarda üretilmekte, sinema salonları büyük alışveriş merkezlerinin içine taşınmakta, ezgiler daha basit ve eğlenceli nitelikler taşımaktadır.

Anadolu'da Modern Sanat

Ressamların dünyayı gördükleri gibi temsil etmeyi bırakmalarıyla başlayan modern sanat akımında betimleme temel sorun haline gelmiş; sanat kendi kendisini konu haline getirmeye başlamıştır (Schurink, 2010, 461). Resimle başlayan modern yaklaşımlar 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyadaki konjonktüre de koşut olarak tüm yeryüzüne yayılmış, kentsel yaşam biçiminin karakterine yerleşen ve teknolojiyle beslenen yeni sanat yaklaşımları oluşmuştur. Binlerce yıl geleneksel teknik ve yaklaşımlarla sanat üreten Anadolu toplumları da küresel gelişmelerden uzak kalamamış, modern sanat örnekleri Anadolu'da da yaygınlaşmıştır.

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun resim alanında ilk adımları attığı Anadolu modern sanatı, batılılaşma akımlarının da etkisiyle, Anadolu'nun varsıl kültürel birikiminin hammadde olarak kullanıldığı çalışmalarla gelişmiştir (Pekpelvan, 2009, 79). Plastik sanatlar gibi müzik alanında da yeni biçemlerle tanışan Anadolu, rock, caz gibi müzik türlerinde önemli sanatçılar çıkarmıştır. Anadolu'nun antik tarihinde fazlasıyla örnekleri bulunan ancak İslam sonrası dönemde pek rastlanmayan heykel de Anadolu'nun modern sanat tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Modern yaklaşımlarla birlikte Türkiye'ye giren heykel sanatı, tümüyle modern bir yaklaşımın ürünü olarak kendisini göstermiş, başlıbaşına modern bir sanat olarak Anadolu'da yer bulmuştur.

Modern sanatın tarihi, türleri, ilkeleri ve uygulamalarını kapsayan konular Cumhuriyet Anadolu'sunun ders programlarına da alınmış, yeni kuşaklar modern sanat yaklaşımını tanıyarak yetiştirilmiştir. Seramik, mimari gibi sanatlarda kendisini gösteren modern yaklaşım figüratif uygulamaları da geliştirmiştir (Erman, 2008, 62). Kentlerde gelişen modern yaşam biçimi nedeniyle geleneksel sanat ürünlerindeki somut öğelerin yerine daha soyut unsurların

egemen olduğu modern sanat, Anadolu geleneksel sanatının kilim motifleri, tavan süslemeleri, işlemeli giysiler gibi üretimlerini de geçersizleştirmiştir.

Antik dönemlerden bu yana Anadolu'da var olan tiyatro da modern akımlarla birlikte yeni bir kimlik kazanmış, modern oyun metinleri, güncel konular, donanımlı salonlar, kostüm, aksesuar, program ve oyun yaklaşımı tiyatroyu da modernleştirmiştir (Doıran, 1948, 86). 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı topraklarına giren sinema da, Cumhuriyet'in değerleriyle bütünleşerek modern bir yolda ilerlemiş, Anadolu yaşamını çağdaş bakış açılarıyla yorumlayan yapıtlar ortaya koymuştur. Anadolu'da çok uzun bir geçmişi bulunmayan sinema, büyük ölçüde dış kaynaklardan beslenerek modern bir temel üzerinde biçimlenmiştir.

Anadolu'daki insanlık tarihini günümüzle buluşturan Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi gibi kurumlar, üniversiteler, Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi ve çok sayıda kuruluş, dünyadaki modern sanat yaklaşımlarının ve tekniklerinin Türkiye'de gelişmesine katkıda bulunmuştur. Kurum ve kuruluşlar aracılığıyla Türkiye'de modern sanatın altyapısı, teknikleri değiştirilip yaklaşımlar yaygınlaştırılırken, yaşam için işlevsel roller de üstlenen geleneksel sanat giderek yaşam alanlarından uzaklaşmış, yeni kuşakların belleğinde yer etmemiştir.

Sonuç

Onbinlerce yıllık bir uygarlık mirasına sahip olan Anadolu, ev sahipliği yaptığı uygarlıklardan yüklü miktarda sanat yapıtları, sanat materyalleri ve yaklaşımlar devralmıştır. Uygarlığın bir ürünü olan sanat Anadolu'da, yaşamsal işlevleri de karşılayan üretime dönüşmüştür. Anadolu halkları, içinde yaşadıkları evlerden günlük yaşamda kullandıkları eşyalara kadar her yaşam unsurunu aynı zamanda bir sanat yapıtı olarak tasarlamışlar, yaşam unsurlarını, düşünce, duıgu ve izlenimlerini estetik çerçevede anlam içeren biçimde üretmişlerdir. Binlerce yıl gelenekler kapsamında gelişen sanat, usta çırak ilişkisiyle ve yöresel materyallerle kimlik kazanmış, uygarlıktan beslenen ve uygarlığı besleyen niteliğe kavuşmuştur.

Yaklaşık 20. yüzyıla kadar geleneksel yöntem ve araçlarla gerçekleşen Anadolu sanatı, yeni tekniklerin gelişmesi, teknoloji ürünlerinin yaşamda egemen olması, özellikle sayısal teknolojinin her alana ulaşmasıyla biçim ve içerik değiştirmeye başlamış, yeni sanatsal yaklaşımlar oluşmuştur. Geleneksel dönemde insan düşüncelerini, duygularını ve izlenimlerini yaşam alanlarında, doğrudan ve yaşamda işlev de üstlenebilecek biçimde üretilen sanat yapıtları, kentsel alanlarda yoğunlaşan modern yaşamla birlikte özel atölyelerde üretilip sergi salonlarında sergilenmeye başlamıştır.

Sanatın eskisinden daha dar alanlarda üretilerek kısıtlı kitlelere seslenen bir duruma gelmesi bir yandan ekonomik gelişmelere bağılıyken, bir yandan da küresel siyasi gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Üretimin yalnızca tüketilip atılmak koşuluyla yapıldığı popüler kültür çağında sanat da var olan gelişmelerden payını almakta, dar alanlara sıkışan sanat hızlı üretilip çabuk tüketilen ürünlerle ortaya çıkmaktadır.

Küresel konjonktürün tüm toplumların yaşamlarını düzenlediği bir dönemde teknoloji kullanımına ve yeni yaklaşımlara karşı koymak olası olmadığı gibi, egemen toplumların üretimlerinden ve yaklaşımlarından uzak kalmak da olası değildir. Ancak modern yaşam, geleneksel değerlerin tümüyle bir kenara bırakılıp unutulması anlamına da gelmemektedir. Geleneksel değerler, özellikle sanat yapıtları bir toplumun kimliği niteliğini taşımaktadır. Bu nedenle geleneksel sanat üretimlerinin ve yaklaşımlarının modern teknik ve araçlarla uyarlanması gereği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- BAYAZİT, Murat and CERECİ, Sedat (2012). "A Contemporary Matter on Art: Modernism". **British Journal of Humanities and Social Sciences**. Vol. 6 (2). S. 1-9.
- BEK, Güler (2008). "Çağdaş Türk Sanatında 'Ulusallık/Evrensellik' Sorunsalı ve Bazı Temel Yaklaşımlar". **SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. Mayıs 2008. Sa: 17. S. 117-130.
- BIANCOFIORE, Franco (1959). "Cultural Relations between South Italy and the Proto Historical Civilizations of Asia Minor and the Aegeum". **East and West**. Vol. 10. No: 4. S. 276-286.
- CERECİ, Sedat (2008). **Mağaradan Ekran Görüntüsüne Öyküsü**. Ankara: Nobel.
- DOYRAN, Turhan (1948). "Bergama, Ephesos ve Priene Tiyatroları". **Arkitekt**. 1-2: 86.
- ERMAN, Deniz Onur (2008). "Türk Seramik Sanatında İnsan Figürü Kullanımının Gelişim Süreci". **Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi**. Sa: 1. S. 48-63.
- GOLDWATER, Robert and D'HARMONCOURT, René, (1949). "Modern Art in Your Life". **The Bulletin of the Museum of Modern Art**. Vol. 17. No: 1. S. 3-48.
- JOHNSTON, Josee ve LAXER, Gordon (2003). "Solidarity in the Age of Globalization: Lessons from the Anti-MAI and Zapatista Struggles". **Theory and Society**. Vol. 32. No: 1. S. 39-91.
- KELLEY, Charles Fabens (1947). "Magic Carpets from the East: A Loan Exhibition of Antique Oriental Rugs". **Bulletin of the Art Institute of Chicago**. Vol. 41. No: 2. S. 15-22.
- LONDON, Barbara (2001). "Digital Art Takes Shape at MoMA". **Leonardo**. Vol. 34. No: 2. S. 95-99.
- MELLINK, Machteld J. (1991). "Archaeology in Anatolia". **American Journal of Archaeology**. Vol. 95. No: 1. S. 123-153.
- MEVLANA (2009). **Mesnevi**. Çev. Veled Çelebi. C. III. İstanbul: Doğan Kitap.
- PEKPELVAN, Belgin (2009). "Türkiye'de Gelenekli ve Çağdaş Sanatta Anlatım Biçimi Olarak İslam Yazısının Kullanımı". **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 2/2: 66-82.
- ROGERS, J. M. (1969). "Recent Work on Seljuk Anatolia". **Kunsts des Orients**. Vol. 6. H. 2. S. 134-169.
- ROOSEVELT, Christopher (2006). "Symbolic Door Stelae and Graveside Monuments in Western Anatolia". **American Journal of Archaeology**. Vol. 100. No: 1. S. 65-91.
- SCHURINK, Fred (2010). "Manuscript Commonplace Books, Literature, and Reading in Early Modern England". **Huntington Library Quarterly**. Vol. 73. No: 3. S. 453-469.
- SİMMELE, Georg (2003). **Modern Kültürde Çatışma**. İstanbul: İletişim.

- SUGA, Yasukao (2006). “Modernism, Commercialism and Display Design in Britain: The Reimann School and Studios of Industrial and Commercial Art”. **Journal of Design History**. Vol. 19. No: 2. S. 137-154.
- TORMEY, Judith Farr and TORMEY, Alan (1983). “Art and Ambiguity”. **Leonardo**. Vol. 16. No: 3. S. 183-187.
- WASSERMAN, Burton (1968). “Art Treasures of Turkey”. **Art Education**. Vol. 20. No: 1. S. 15-19.